

BOEKBESPREKING

Remundt, Jos van. 2025. *Spirituele verbeelding. Ontdekkingen op het kruispunt van hoop en fantasie*

Echelon/Eburon, 410 pp.

Lieke Wijnia*

Dertig jaar nadat *Infinite Jest* (1996) van de Amerikaanse schrijver David Foster Wallace (1962-2008) werd gepubliceerd, is onlangs de eerste Nederlandse vertaling van de roman verschenen. *Eindeloos vertier* luidt de Nederlandse titel van het kolossale boek (1167 pagina's!), waarin een van de profetische rode draden gaat over hoe entertainment gebruikers verslaafd maakt en hoe ze hierdoor hun eigen ondergang tegemoet gaan. Het lijkt een voorbode van de huidige dominantie van het internet en sociale media in het dagelijks leven, evenals een analyse van de spirituele leegte die de technologisering van de samenleving tot gevolg heeft. De roman reso-neert sterk met de ideologische ontheemding, individualisering en het gemis aan gemeenschapszin die door velen wordt ervaren. Het zijn thema's die steeds weer in maatschappelijke analyses terugkomen en die vaak worden genoemd in relatie tot de opvallende religieuze en spirituele heroriëntatie die plaats lijkt te vinden in de samenleving. Hoewel er drie decennia tussen het origineel en de vertaling zitten, kon de publicatie van *Eindeloos vertier* niet actueler zijn.

Deze tijdgeest zit ook in de kern van het boek *Spirituele verbeelding. Ontdekkingen op het kruispunt van hoop en fantasie* (2025) van Jos van Remundt. 'Wat betekent het om spiritueel te leven in een tijd waarin mensen niet meer naar de kerk gaan, geen lid meer zijn van een gemeenschap, en zich overweldigd voelen door alomtegenwoordige oppervlakkige media?' Deze vraag zou zomaar de *tagline* van *Eindeloos vertier* kunnen zijn, maar het is de openingszin van de achterflap van Van Remundts boek. Waar Foster Wallace zijn lezer een postmodern labyrint instuurt, bewandelt Van Remundt een andere weg. Toegegeven, deze vergelijking gaat een beetje mank, omdat Van Remundt geen romancier is, maar oud-docent levensbeschouwing. Toch, net als Foster Wallace, wordt Van Remundt gedreven door een zoektocht

* Kenniscentrum Kunst & Samenleving, Hanze Hogeschool, Groningen.

naar spirituele en morele waarden in een samenleving waarin deze ogenschijnlijk volstrekt verdwenen zijn – een situatie die we bovendien als mensheid willens en wetens zelf in stand lijken te houden.

Ogenschijnlijk verdwenen, omdat Van Remundts doel met dit boek is om te laten zien dat het spirituele, en in het verlengde daarvan moraliteit, zingeving en betekenisgeving, door de geschiedenis heen overal te vinden is. Als je het maar wil zien. De auteur neemt de lezer mee langs religieuze tradities, beeldende kunst, muziek, natuur en alledaagse momenten. De hoofdstukken in het boek dragen titels als 'Van woestijnvaders tot de Reformatie', 'Katholieke spiritualiteit vanaf de Reformatie', 'Hemelse spiritualiteit en aards geloven', 'De spanning tussen mystiek en openbaring' en 'De invloed van hindoeïsme en boeddhisme in het Westen'.

Waar de onderliggende existentiële vragen groots en wezenlijk zijn, is Van Remundts aanpak eerder instrumenteel. Hierin is de oud-onderwijzer terug te vinden. De enorme hoeveelheid aan bronnen en verwijzingen wordt steeds ingeleid met een tijdbalk en een inleiding waarin het hoofdstuk vanuit intercultureel en -religieus perspectief worden verkend. Vervolgens worden de overkoepelende onderwerpen vanuit historische en recente gebeurtenissen of denkers, kunstenaars en mystici in korte, duidelijk gethematiseerde paragrafen verder toegelicht. Veel van de hoofdstukken worden afgesloten met een link naar actuele ontwikkelingen. Het boek bevat naast de vele illustraties de nodige opsommingen, tabellen en sub-kopjes. Dit benadrukt het didactische karakter van het boek – het is dan ook primair voor onderwijsdoeleinden gemaakt – maar maakt de inhoud ook behapbaar.

Deze werkwijze levert een rijke mix aan thema's, personen en gebeurtenissen op, die allemaal op een gelijkwaardige wijze worden gepresenteerd en verkend. Dit strookt met het uitgangspunt van Van Remundt om de alom aanwezige spiritualiteit aan te tonen, daarbinnen zit voor hem geen hiërarchie. Dit resulteert soms in onverwachte, maar ook grappige beeldcombinaties op naastgelegen pagina's, zoals een foto van een Bijbel lezend meisje op de EO-jongerendag naast een afbeelding van een 17^e-eeuws zelfportret in pastel van Anna Maria van Schurman, of een foto van een zangles met Pabo-studenten in een Trappistinnenabdij in Oosterbeek naast een afbeelding van een muurschildering in de geest van de Latijns-Amerikaanse bevrijdingsspiritualiteit. Of de bewust gecombineerde afbeeldingen van het gezicht van de heilige Theresia in extase gebeeldhouwd door Gian Lorenzo Bernini naast de albumhoes van Blondie's *Rapture* met daarop zangeres Debby Harrie met een soortgelijke extatische blik.

Hoewel Van Remundt op de achterflap een reis langs vele velden belooft, gaat het leeuwendeel van het boek toch over religieuze en spirituele tradities, en over de kunsten en rituelen die daaruit voortkomen. Dat biedt een enorme rijkdom aan denkwijzen, overtuigingen en praktijken – en hun verbeelding – maar pas in de laatste drie hoofdstukken komen ook echt leefwerelden anders dan de religieuze aan bod.

Dit leidt Van Remundt in met een fragment uit een liedtekst van cabaretier Claudia de Breij (1975): 'Als ik dat maar kon geloven...' Een tekst die een verlangen naar een overtuiging tot uiting brengt, maar die De Breij als onmogelijk ervaart – juist omdat ze niet gelooft. Ze verlangt naar de berusting die ze denkt dat het geloof brengt, maar het lukt haar als seculier mens niet om de overgave tot geloof te ervaren. Het is een treffend begin van de korte geschiedenis vanaf de Renaissance die volgt, waarin Van Remundt kijkt naar allerlei zaken waaraan mensen betekenis geven en waarin ze betekenis vinden, zoals kleding, politiek en poëzie. Het zijn artistieke en persoonlijke uitingen in een cultuur die vanaf de 15e eeuw ontstaat, niet langer in intrinsieke verbondenheid met, maar parallel aan de religieuze cultuur.

Na het doornemen van Van Remundts boek is het moeilijk om niet mee te gaan in zijn hoopgevende uitgangspunt dat zingeving overal kan zijn. Mensen hebben hier altijd naar gezocht en vinden het vaak ook. Dat kost soms wel de nodige moeite en aandacht. Maar wie heeft gezegd dat zingeving makkelijk moet zijn? Die vraag brengt ons terug bij *Eindeloos vertier*. Een boek dat bekend staat als notoir moeilijk om doorheen te komen. Het uitlopen van de literaire marathon die David Foster Wallace ons voorlegt, kan ons zomaar op onverwacht betekenisvolle plaatsen brengen. Iets waar Jos van Remundt zich ongetwijfeld in kan vinden.